

DOI <https://doi.org/10.36074/Lingua.issue1.007>Науменко Наталія Валентинівна¹

1. доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов професійного спрямування
Національний університет харчових технологій, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0002-7340-8985

Осмыслення літературного стилю письменника у добу інформаційних технологій

АНОТАЦІЯ. У статті окреслено можливості аналізу розвитку літературного стилю письменника, способи виявлення специфіки його «творчої лабораторії», зокрема у тісній сув'язі з новітніми інформаційними технологіями. Оскільки в наші дні незамінним помічником і письменників, і літературознавців став комп'ютер, остільки визначення його місця та ролі в індивідуальній творчій діяльності є актуальним. Ідеться не лише про функції текстового редактора Microsoft Word у компонуванні та редагуванні окремого твору, про значно легше ознайомлення читачів із літературно-критичними працями та словесними шедеврами, адміністрованими на Інтернет-сайтах, а й про обмін новими науковими ідеями та готовими літературними текстами у кіберпросторі, в якому можливим стає всебічне сприйняття тексту, його перетворення на власне твір.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: літературний стиль; письменник; творча лабораторія; секрети творчості; кіберпростір; комп'ютер; Інтернет.

DOI <https://doi.org/10.36074/Lingua.issue1.007>

Nataliia Naumenko¹

1. Dr Hab in Philology, Professor,
Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes
National University of Food Technologies, UKRAINE
ORCID ID: 0000-0002-7340-8985

Reflections over a writer's literary style in the informational technologies period

ABSTRACT. The article outlines the potentials to analyze the individual writing style development, to display the 'creative laboratory' of a writer, particularly in the firm connection with the novelty informational technologies. Evidently, since a computer has become the irreplaceable assistant for both a writer and a literary critic, the determination of its place and role in the individual creative process is of the utmost topicality. The matter of fact is not only the functioning of Microsoft Word software in composing and proofreading a single work, not only the possibility to get in significantly facilitated way acquainted with literary-critical writings and verbal masterpieces uploaded on various websites, but also the exchange of the new scientific ideas and the ready-made literary texts in the cyberspace that would provide as much more versatile perception of the text by its readers.

KEYWORDS: *literary style; writer; creative laboratory; creativity secrets; cyberspace; computer; the Internet.*

Постановка проблеми. Комп'ютер – незамінний помічник сучасної людини у роботі з твором, як науковим, так і літературним. Ідеться передусім про текстові процесори, електронні перекладачі, словники. Текстові редактори – Microsoft Word і Open Office – призначені для перегляду, створення, редагування текстових документів. Щодо третьої функції: всі користувачі помічали, як Word, уподібнюючись викладачеві-філологу, підкреслює слова з помилками або невідомі йому лексеми червоною хвилястою лінією. Тоді вже користувач вирішує, чи залишити слово у первісному написанні (це може бути діалектизм – *чічка*, тобто *квітка*; слово-оказіоналізм типу «*майтилик*» із роману «*Мальва Ланда*» Ю. Винничука; зовсім новий, науковий термін, який іще не внесено в тезаурус, – наприклад, *формозміст*, *наративістика*; маловживана географічна назва і навіть більш чи менш рідкісне прізвище користувача), чи виправити [5, с. 164].

Нині, у зв'язку з появою штучного інтелекту (ШІ), науковці та митці активно дискутують в Інтернеті: одні стверджують, і небезпідставно, що ШІ не створює мистецтво, а імітує його, а інші – що творці також користаються з робіт інших митців для натхнення або навіть намагаються відтворити власний стиль на основі стилю іншого митця. І стосується це не лише літератури, а й музики, живопису та інших видів мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукове осмислення майстерності літератора, його роботи над твором породжує чимало вторинних асоціацій, метафор, серед яких однією з найбільш поширених є «творча лабораторія». Творча лабораторія письменника, згідно з «Літературознавчою енциклопедією» під редакцією Ю. Коваліва, – це складний багатостадійний процес формування художнього твору – від задуму до його публікації, підтвердженої авторською волею.

Основою дослідження творчої лабораторії письменника є історія написання й рецепції твору у зв'язку з типом світогляду автора, його творчим і життєвим досвідом, рівнем культури, здібностями, талантом чи ступенем геніальності, естетичними смаками,

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

належністю до літературного контексту епохи. Творча лабораторія простежується на всіх рівнях еволюції індивідуального стилю письменника – від мотиву, задуму, зафіксованого у щоденниках, нотатниках, листах, розмовах тощо, відображеного у рукописах, машинописних текстах, начерках, списках, коректурах, першодруках, прижиттєвих виданнях [3, с. 462].

Місце літератури у сучасному кіберпросторі, взаємодія професійного письменства з Інтернетом стали предметом активних дискусій іще з початку XXI століття. Так, Тетяна Фісенко ставить питання про «кризу» традиційної літератури, стверджуючи, що *«Е-книга завершить процес комп'ютеризації літератури, що... не може не вплинути на нашу культуру, зробивши її воістину постгутенбергівською»* [13, с. 268]. У висліді, на думку науковиці, важливість формування індивідуального стилю, літературної майстерності може бути знівельовано, оскільки, у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, створювати літературні тексти зможе кожен більш чи менш досвідчений у роботі з комп'ютером, передусім зі штучним інтелектом, користувач.

Не випадково у 2018 році з'явилася стаття з інтригуючим заголовком: «Нейромережу навчили писати вірші як у сонетах. Читайте про це в своїх кабінетах». Але варто звернути увагу на підзаголовок: «...вийшло ідеально з точки зору форми. Але не дуже в плані змісту». Для цього експерименту було закладено у систему понад три тисячі архітворів, у тому числі весь сонетарій Вільяма Шекспіра (154 творів). Висновок щодо розбіжних характеристик форми та змісту було підтверджено, але з обмовкою, що «алгоритмізований Шекспір – це вже прорив».

Богдан Осьмук та Ірина Скріль розглядають проблему в сув'язі естетичних і юридичних категорій: *«Інтеграція штучного інтелекту в креативну сферу піднімає кілька критичних питань і викликів. Хоча системи штучного інтелекту можуть створювати вражаючі та естетично приємні результати, їм бракує вроджених людських переживань, емоцій і розуміння контексту, які часто лежать в основі творчого вираження. Крім того, занепокоєння щодо*

оригінальності, прав інтелектуальної власності та етичних міркувань виникають, коли штучний інтелект бере участь у створенні художніх творів» [17, с. 506-507]. Іншими словами, штучному інтелектові надано «право» генерувати прозові або віршовані тексти, лише з тією умовою, що їх буде віднесено в царину літературних експериментів.

Мета роботи. Мета даної статті – на основі розгляду особливостей становлення індивідуального стилю письменника, зокрема авторських спостережень за поведінкою редактора Microsoft Word під час набору наукового або літературного тексту, установити місце комп'ютерних технологій, у тому числі Інтернету та штучного інтелекту, у формуванні творчої лабораторії літератора та літературознавця. Зокрема, розглянуто варіативність словесних модифікацій, які з логічної точки зору є порушеннями стилістичної норми, у творенні поетичних образів; можливості штучного інтелекту у написанні віршованого тексту, для чого проведено творчий дослід із програмою «Verse by verse».

Виклад основного матеріалу. Становлення та унікальність творчої лабораторії з урахуванням наявних у кіберпросторі методів можна виявити, зіставивши роботу письменника з експериментальними науковими пошуками вченого-природознавця – фізика, хіміка, біолога, генетика тощо.

В арсеналі природознавців – різноманітні реактиви; вимірювальні прилади (ваги, термометри, вольтметри, спектрофотометри), мікроскопи для вивчення дрібних об'єктів, лабораторний посуд різного призначення тощо. Природознавець, обираючи предмет дослідження, ставить перед собою мету та формулює послідовність завдань для її досягнення. Кінцевий результат роботи – підтвердження (або спростування) гіпотези, яка є основою основ наукового пошуку.

Природознавець у своїй науковій діяльності певною мірою виступає у ролі філолога. Недаремно чимало хімічних елементів отримали назви з метафоричним і навіть міфопоетичним компонентом: «талій» – від грецького «зелена гілка», «радій»,

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

«актиній» – «променистий», «іридій» – «веселка». Для деяких назв елементів основою послужили міфоніми – античні (титан, тантал, селен, кадмій, нептуній, плутоній, уран) та скандинавські (ванадій, кобальт, вольфрам), кольороназви – «хром (барвний)», «рубідій (червоний)», «родій (рожевий)», «празеодим (зелений)» [10, с. 14].

Тому цілком обґрунтовано поняття «лабораторія» з означенням «творча» увійшло в науковий обіг філологів. Спільними рисами діяльності природознавця та письменника є вимогливість, чистота, точність, об'єктивність у веденні експерименту і безмежна відданість своїй справі.

Реактивами у творчій лабораторії літератора виступають слова та словосполучення; через «мікроскоп» свого досвіду він вивчає мікросвіт персонажів майбутнього твору та їхнього предметного оточення; на «аналітичних вагах» старанно зважує кожне слово та образ. Нарешті, «спектрофотометр» – спостережливе мислення-чуття автора, здатного заглядати і в минуле, і в майбутнє; «виховувати», «викохувати» та «випробовувати» своїх персонажів; проникати в таємниці природного довкілля, бачити звук і чути колір. Відповідно до того, як взаємодіють між собою речовини у реакціях сполучення, розпаду, заміщення, обміну, каталізу, відбувається авторська правка тексту, вилучення або додавання певних компонентів із метою надання йому більшої досконалості. Нова (або й нововідкрита) сполука, яка утворюється внаслідок реакції, іноді багаторівневої, – цільний, викінчений літературний твір.

До творчої лабораторії належить уся сукупність зображально-виражальних засобів, жанрових і стильових ознак, способів компонування художніх текстів та їх циклізації, – іншими словами, ключових рис індивідуального стилю саме цього письменника. Практика будь-якого літератора показує, що впродовж свого шляху він був і лишається непогамовним експериментатором, творячи високохудожні тексти [4, с. 17].

Певною мірою ризикованими є спроби літератора вплинути на усталений хід «реакції», тобто творчості, – подовжити або скоротити її тривалість, замінити один реагент іншим, збільшити або зменшити

дозування реактивів, вести дослід у замкненому просторі або на відкритому повітрі. У будь-якому разі письменник має знайти «золоту середину», не «скотитися» у гадану оригінальність і не застигнути в епігонському наслідуванні класичних взірців. І в цьому вбачається ще один вияв літературної майстерності – вимогливість письменника до себе у виборі художніх засобів для всеосяжного показу світу.

Доцільно пригадати тут метафору Я. Парандовського, винесену в заголовок його однойменної книги, – «Алхімія слова». За спостереженням сучасних культурологів М. та К. Родигіних, алхімія – найвищий ступінь символічного мислення, віртуальна модель космічного процесу. Алхімік ставить завданням облагородити субстанції, досягти містичного єднання мікрокосмосу з макрокосмосом [9, с. 271].

Своєї первинної мети – отримати золото з неблагородних речовин – алхіміки не досягли, зате прислужилися до відкриття цілої низки хімічних елементів і сполук (зокрема *спирту*, який цінувався дорожче за золото й навіть назву свою отримав від латинського *spiritus* – «дух»). Так само й «Камерата фіорентина», поставивши надзавданням відродити античне театральне дійство на ренесансній сцені, відкрила якісно новий вид музично-драматичного мистецтва – **оперу** [16, с. 85].

У світовій літературі, по суті, результатами алхімічних дослідів є «Божественна комедія» Данте, «Книга пісень» Петрарки, «Дон Кіхот» Сервантеса, «Місто Сонця» Томмазо Кампанелли... А в українському письменстві – «Енеїда» Івана Котляревського, «Кобзар» Тараса Шевченка, «Чорна рада» Пантелеймона Куліша, «Зів'яле листя» Івана Франка, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Сонячні кларнети» Павла Тичини... Цей перелік можна продовжувати до нескінченності, аж до взірців віршованих привітань, створених за допомогою штучного інтелекту. Напрошується висновок, що літератор у своєму комплексному вивченні дійсності, подібно до природознавця, не лише аналізує, а й синтезує отримані знання. Саме в результаті такого синтезу відбувається диво творення, де першоосновами є

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

Життя і Слово.

Ні для кого не секрет, що комп'ютер став повноцінним складником у творчій лабораторії сучасного письменника. І виконує він функції не лише пристрою для набору й форматування тексту, макетування та ілюстрування готової книги, а й додаткового чинника власне творчості. Чимало говорилося й писалося про створення та удосконалення штучного інтелекту, здатність електронно-обчислювальної машини створювати прозові або віршові тексти. Отож нещодавно в американському кіберпросторі з'явилася програма «Verse by verse» («Рима за римою»), яка пропонує користувачеві свої послуги у написанні поезій у стилі класиків – Емілі Дікінсон, Волта Вітмена, Роберта Фроста, Пола Лоренса Данбера та інших.

Авторка цієї статті провела такий експеримент із цієї програмою відповідно до закладеного алгоритму. Насамперед потрібно було обрати «трьох Муз», або найулюбленіших поетів із поданого на сайті списку; наступний етап – вибір форми (тверда, звичайна строфічна або верлібр), кількості складів у рядку, порядку римування. Обравши за «трьох муз» Емілі Дікінсон, Р. Фроста і Емму Лазарус, авторка статті набирає перший вірш, наприклад: *My love is like a tiny blossom*. Інші рядки підказують їй «музи» одна за одною (Дікінсон-Фрост-Лазарус), унаслідок чого виходить такий катрен:

*My love is like a tiny blossom,
Rose and thought of her last heavy bear.
Last night she passed behind this soft school,
With the light hour beside thy prayer.*

Іншими словами, розробники програми «навчили» штучний інтелект розпізнавати манеру письма зазначених поетів і пропонувати користувачеві віршові ряди, стилізовані «під Дікінсон», «під Фроста», «під Емерсона» і подібні. Водночас такого ґатунку вірші можна кваліфікувати як експериментальні або гумористичні, адже вони вельми схожі на центони – твори, скомпоновані із рядків інших

поезій, які можуть сприйматися як своєрідні інтелектуальні загадки.

Тому комп'ютери можна розглядати не як замітники поета, а як допоміжні засоби творення. Образно говорить Галина Тарасюк: *«свій комп'ютер люблю, як живу істоту, терплячу, прихильну до мене»* [8, с. 164]. Варто звернути увагу на такий аспект, як «співтворчість» сучасного комп'ютера з письменником, який звиряє власні душевні переживання електронній машині словами, часто незрозумілими їй. Тоді спрацьовує функція «автозаміна» – розірвання на складники або самостійне виправлення слів, відсутніх у тезаурусі комп'ютера. Діалектизми, вузькоспеціальні терміни, маловідомі імена, слова-поетизми, архаїзми або авторські неологізми піддаються такому обробленню найчастіше, створюючи письменникові зайві проблеми.

Слово **«віршописання»**, узятє з епістолярію І. Франка, комп'ютер розриває на **«вірш описання»**, перетворюючи застарілий український синонім терміна **«версифікація»** на видове означення вірша за типом мовлення (опис). Вжитий у багатьох літературних творах архаїчний аналог ділового документа – **«бумага»** – у комп'ютерному наборі трансформується в **«бум ага»**. Метафоричний концепт натхненника творчої праці – **«Кастальське джерело»** в інтерпретації комп'ютера неминуче стає **«Кастильським»**, перенесеним із Еллади до Іспанії. Авторський неологізм А. Ткаченка **«стилетвірний»** програма Microsoft Word сприймає як помилково написані разом слова **«стилет вірний»**, критика Юрія **Шевельова** повсякчас перейменовує в **Тевельова**, письменника Дж. Р. Р. **Толкіна** – у **Йолкіна**...

Проте з цих помилок креативний літератор може видобути для себе певні мовні або образні знахідки. Наприклад, комп'ютер із таксономічного визначення липи **«серцелиста»** утворює словосполучу **«серце листа»**, яка приваблює своїм романтизмом і може спонукати письменника розвинути на цій основі нову сюжетну лінію.

Цілком вірогідно, що прийом дискретності слова – розірвання його на складники міг би лягти в основу наведеної нижче мініатюри

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

Т. Мельничука:

у лузі
листок зустрівся
з листком
підійшла з авто –
матом людина
листок
руки розкинув,

де ефект несподіванки створюється завдяки троїстому прочитанню розбитого на дві лексеми слова *авто – матом*: *авто*, яке давить листя, *мат* як слова-руйнівники і, власне, *автомат* як знаряддя вбивства [5, с. 164].

Можна сказати: комп'ютер – імажиніст [10, с. 18]. Зокрема, в тому значенні цього слова, якого йому надавав Остап Вишня: «і ми мажемо», тобто робимо хибні кроки. Аналогом інтуїції, яка спонукає декотрих поетів поєднувати в одне ціле абсолютно неспіввідносні поняття, у комп'ютера є функція «перекладач»; функція «автозаміна» суголосна зі свідомим пошуком людиною внутрішньої форми слова через його розбір на складники.

Здавна творчість уважали потаємним, «інтимним» дійством, і це ставлення не змінилося навіть у добу цифровізації. Тому наступною важливою для розуміння праці письменника образною сполукою є «секрети творчості». Основні засади аналізу поетичної майстерності, що враховує аспекти чуттєвого, сенсуального підґрунтя художньої образності, сформулював І. Франко у трактаті «Із секретів поетичної творчості» (1898), унікальному за змістом та значенням для розвитку естетичної думки в Україні. Такий метод аналізу міг би стати, за словами С. Пархоменка, «науковою базою суперечок про те, наскільки... індивідуальна манера художнього мислення... вкорінена в чуттєвій основі естетичного сприйняття» [15, с. 143].

Однією з найголовніших особливостей людини художнього типу І. Франко вважав еруптивність її підсвідомої сфери, тобто здатність

час від часу піднімати цілі комплекси давніх чуттєво-конкретних вражень і згадок на рівень усвідомлення, що відбувається за наявності певних сприятливих умов, побічного «поштовху». Іншими словами, цю «еруптивну силу» І. Франко визначає як *натхнення*, високо ціноване діячами романтизму.

І. Франко твердить, що в людини є два рівні свідомості: «верхня» і «нижня» свідомість. Верхня, як відомо, належить сфері розуму. Однак *«найбільша частина того, що чоловік зазнав в житті, найбільша частина усіх тих сугестій, які називаємо вихованням і в яких чоловік вбирає в себе здобутки многотисячлітньої культурної праці всего людського роду, перейшовши через ясну верству верхньої свідомості, помалу темніє, щезає з поверхні, тоне в глибокій криниці нашої душі і лежить там погребана, як золото в підземних жилах... Отсе є та нижня свідомість, те гніздо «пересудів» і «упереджень», неясних поривів, симпатій і антипатій. Вони для нас неясні власне для того, що їх основи скриті від нашої свідомості»* [14, с. 61]. У процесі творчості поетична фантазія здатна ці поклади колишніх вражень піднімати на «денне світло верхньої свідомості».

Поєднуючи потєбнівську концепцію співвідношення мовної та мислительної діяльності з психологічними методами аналізу, І. Франко робить своєрідне фізіолого-лінгвістичне дослідження функцій чуття людини, проєціюючи його на певні художні образи, віддавна зафіксовані в конкретній мові. Найбільше важать у сприйнятті людиною світу образи тактильні, зорові та слухові. Дослідник проводить паралель між поезією, музикою й живописом, твердячи, що коли живопис звертається лише до нашого зору, а музика – до слуху, то поезія водночас апелює як до зору, так і до слуху (коли читаємо вірш про себе або вголос), а далі – за допомогою слів – і до інших чуттів (смаку, запаху, дотику), творячи такі образи, яких не можуть викликати ні живопис, ні музика самі собою.

Я. Парандовський в «Алхімії слова» знайомить українського читача з таємницями творчої лабораторії письменників різних країн, за приклад беручи метафору. Метафора, на його думку, *«приховує в собі різні небезпеки... Потрібно багато такту, розуму та смаку, щоб*

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

зберегти міру та витонченість у користуванні цими підступними словесними прикрасами. Важко, а точніше – не можна обійтись без метафор. Можна обійтись без порівнянь, особливо у прозі, можна їх навіть свідомо та успішно уникати, – проте від метафори нікому не втекти» [7, с. 191].

Секрети творчості відкриваються у письменницьких спогадах, щоденниках, літературно-критичних есе, наукових і науково-популярних виданнях. Розповідаючи про роботу над твором, літератори (або їхні біографи) позначають умови, за яких їм найкраще працюється: пори року, побут, оточення. Для всіх письменників вони різні і часом несподівані.

Так, *Леся Українка* у листі до М. Павлика зізнавалася: «завжди навіть краще описувала зимою весну, а літом зиму, видно, натура моя любить контрасти». *Григорій Сковорода* любив писати на самоті: у лісі, над річкою, на пасіці, «запах яблук любив довкола себе». *О. Кундзіч* писав у полі чи в лісі, *Олесь Гончар* – у салоні авто серед степу. *Г. Косинка* писав уночі, заздалегідь обдумавши кожен словесний зворот та епізод [6, с. 200-207].

І. Франко ніколи не сідав до писання з пером у руках: передусім «виспівував» строфічну форму майбутнього вірша, добирав римові ходи, записував чорновий варіант твору й лише через кілька днів правив. *Ю. Федькович* «найбільше всього любив уночі сузір'я бачити над собою... А ще більше: простори переходити, і межу, і вузьенькі вулички». *В. Стефаник* починав і завершував новелу упродовж однієї ночі, причому «щоранку з його кімнати вибирали гори списаного паперу». *І. Карпенко-Карий*, *М. Кропивницький* та *Марко Черемшина* полюбляли працювати над кількома речами одночасно.

Для *О. Чорногуза* та *О. Жовни* найпліднішою порою року є осінь; *В. Слапчук* стверджує, що ані пора року, ані погода на його творчий процес не впливають [див. 8]. *Катерина Мотрич*, за її зізнанням, пише лише у вранішні години: «Вранішня година трьох вечірніх варта» (як казав Д. Загул).

За словами *В. Рубана*, поштовхом до написання вірша є конкретне враження, а для прозового твору – накопичення думок на

певну тему, «від якої треба звільнитися, написавши про неї». Та більшість письменників, якщо не всі, найголовнішими «рушіями» творчості визнають *тишу, спокій і усамітнення*. Зауважмо, що кіберпростір великою мірою забезпечує формування цих трьох умов, – аби лиш не було перебоїв із електрикою для роботи стаціонарного комп'ютера або підзаряджання ноутбука.

А ось уривок зі сповіді одного нереалізованого літератора «докомп'ютерної» доби:

«Письменником я не став зовсім випадково... Було мені тоді років чотирнадцять, і я писав пригодницький роман. Писав таємно. Писав із захопленням. Списані аркуші ховав у третьому томі енциклопедії... Очевидно, матері впала в очі неприродна товщина книжки, і моя таємниця була розкрита. І ось через кілька днів вона поклала переді мною велику конторську книгу з пронумерованими аркушами й сказала: «Писатимеш щовечора по дві сторінки. Після уроків я перевірятиму»... Кілька днів під її наглядом я переписував з аркушів, витягнутих зі схованки, початок роману. Та потім справа загальмувалася. Сюжет оповідання, його герої якось померкли і більше мене не хвилювали» [1, с. 44-45].

Ситуація парадоксальна: материна спроба покращити організацію творчого процесу сина призвела до руйнування «інтиму» письменництва. Навряд би це сталося, якби юнак мав у розпорядженні персональний комп'ютер, до того ж із можливістю установити на ньому пароль.

Тільки заглиблюючись у пізнання життя та творчості митця, можна пізнати й розширити наші уявлення про його майстерність. Двері до майстерні літератора відчиняються не відразу. Потрібні, як кажуть користувачі комп'ютерів, особливі логін і пароль – бажання розділити з письменником турботи й радощі творення.

Від загальновизнаних відомостей, фактів із життя письменника переходять до індивідуалізованого розуміння його майстерності на тлі уявлення про його майстерню.

Потаємний хід роботи, «золотий ланцюжок» *переживання – задум – образ – слово* для стороннього ока невидимі, часом за давниною

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

років. Однак закладена в них енергія, сила творчого злету настільки потужні, що роблять вдумливого читача учасником описаних подій і навіть співтворцем. Наші сучасники, перебуваючи у робітні І. Франка, можуть уявити, як творилися ліричні сцени «Зів'ялого листя». Можна прочитати «Лісову пісню» вдома, в книгозбірні або на пленері, подивитися балетну, драматичну або лялькову постановку п'єси, ігровий або анімаційний фільм за її мотивами, – отримати грандіозне враження від твору, образно уявити, не бачачи на власні очі, «старезний, предковичний ліс на Волині», бо він уже давно не такий, яким його описала Леся Українка сто років тому.

Та все ж секрети мистецтва таки залишаються таємницею таланту, індивідуальним відкриттям митця. А з сукупності знань про особливості творчого процесу письменника кристалізується стежина до їх пізнання. Учень зможе відкрити секрет творчості вчителя, однак не завжди зуміє застосувати його у своїй художній практиці: адже нетворче наслідування неминуче обернеться проти наслідувача.

Знову звернімося до Я. Парандовського: «Навіть якщо ніхто не завадить майбутньому письменникові йти обраним шляхом, ніхто, з іншого боку, не втаємничуватиме його в тонкощі письменницького ремесла. Він має відкрити їх сам, здобути власним розумінням, інстинктом, шукати дорогу навмання, відкривати невідомі стежки (зазвичай уторовані багатьма попередніми поколіннями), блукати в заростях і знову виходити на велику дорогу, яка веде до творчості та слави [7, с. 177].

Врешті-решт, «рецепти натхнення». Кількість дефініцій поняття натхнення практично співвідноситься з кількістю митців, – від простого «бажання писати», архетипного для багатьох літераторів визначення, до «автопілотованого переходу мінімальної кількості часу в максимальну якість написаного», за В. Ніколенком [6, с. 232].

Французький живописець Г. Курбе на запитання, про що він думає, коли пише, відповів: «Я не думаю, я хвилююся». Напруження творчих сил, – добре, коли воно є. І небажано викликати його штучно, кажучи сучасною мовою – за допомогою «допінгу». Леся Українка в

листі до М.Павлика писала: *«Найтрудніше «зважити» не писати віршів, бо то не робота, а так собі, хвилювві імпрровізації, певна форма нападів божевілля... Взагалі ж я в мисне, з виразним заміром, ніколи не віршую, – як не йдуть вірші с а м и на думку, то я їх ніколи не кличу, хоч би й рік цілий»* [12].

Світовій літературі відомі «ексклюзивні рецепти натхнення» від різних письменників. Показовий приклад – О. де Бальзак, який «приймав паради слів» під благотворною дією чорної кави. Я. Парандовський провадив метафоричну апологію винопиття, підносячи його як джерело натхнення: «Склянка доброго вина, випита під час творчості, розвіює морок, запалює уяву, окрилює думку – ключем починають бити метафори, розгортаються й широко розгалужуються найнесподіваніші асоціації» [7, с. 144; див. тж. 11, с. 63]. Проте В. Рубан говорить: усе, що написано під дією алкоголю, на тверезу голову виявляється чистою маячнею [8, с. 86].

Найсильнішим стимулятором для будь-якого письменника є цікава тема, оригінальний сюжет, глибока думка, розбуджена уява. Лише вони в змозі дати талановитій людині поштовх до творчості, наслідком якого буде поетичний, прозовий або драматичний твір. Акцентуючи на ролі натхнення (нижньої свідомості) у творчому акті, важливу роль І. Франко відводить також свідомості: *«Зміст і композиція поетичного твору... мусять бути ділом розуму»*, а успіх твору забезпечує гармонія *«сили вітхнення з холодною силою розумового обмірковування»* [14, с. 65].

Із натхненням часто пов'язують поняття **творчого неспокою**. Творець повністю захоплений своєю роботою й не заспокоїться, поки не надасть художній формі «закінченого та відграненого» вигляду (Г.В.Ф. Гегель). Творчий неспокій можна визначити як **бажання письменника висловитися**. Слід згадати Т. Мельничука, його теоретичні рефлексії на тему творення вірша: *«... не розумію, як можна вірш придумати? Або сконструювати. З мене вони випорскують, як з-під ніг перепілка: фур-р-р-р, і тільки встигай роздивитись»* [цит. за 6, с. 231]. Спонтанність творчого задуму, враження, яке потрібно зафіксувати «якомога швидше», зумовлює й

✔ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

динамізм образів Мельничукового поетичного доробку:

*Мамо, / підіть, будь ласка, у поле, / зловіть за крильця / чи за
ніжку / волю / і пришліть мені у конверті
Я покладу її коло себе – / хай стрекоче
А не захоче – / хай тікає у небо: / небові теж / волі треба.*

Окрім багатої уяви, кожен літератор має свою музу, яка спонукає його до творчості. Привід до творчості може явитися ззовні, матеріал шукає та знаходить письменника, і тоді здається, що натхнення приходить саме собою, хоча цьому передуює величезна внутрішня робота.

Вінцем проникнення в специфіку творчої лабораторії, розуміння секретів творчості, вдало підібраних «рецептів натхнення» та надихаючого творчого неспокою стає літературний твір – найголовніший складник літературного процесу. Він є своєрідним художнім дослідженням життя, адже письменник завжди ставить на меті віднайти певні ідейно-естетичні істини, на які можна було б спертися у практичній діяльності, зокрема в плані духовного вдосконалення людини, поліпшення суспільних взаємин [10, с. 28]. Нинішні літературознавці тяжіють до паралельного вживання понять «твір» і «текст», навіть більше – до заміни першого терміна останнім. Наприклад, у наукових розвідках почастишали словосполучення на зразок «тексти Шевченка», «тексти Лесі Українки», «тичинівські тексти» [див. тж. 4, с. 461]. Певною мірою така заміна вмотивована, адже кожен літературний твір передусім є текстом. Та водночас твір – значно більше, ніж просто текст. Твір – це результат не лише духовної діяльності письменника, втіленої в образному слові, а й співтворчості з реципієнтом.

Літературний текст стає літературним твором лише після того, як його сприймає й оцінює перший читач. Надто ж – читач неупереджений, з-поза того «вузького кола», про яке з гумором говорив М. Йогансен: «мама, папа і руда кішка» [2, с. 535]. Життя літературного твору проходить винятково на ґрунті гармонії автора та реципієнта, яка виникає тоді, коли твір *прочитали, зрозуміли,*

оцінили. Твір прочитано – це означає, що після опублікування його помічено. Цьому сприяють уміння, удача, праця, а нині – й реклама, зокрема в кіберпросторі. Без надії на те, що твір прочитають, зрозуміють і оцінять, його не варто й писати.

Висновки та пропозиції. У мікрокосмосі літературного твору відбивається макрокосмос довкілля, повнота людського життя, цілісність буття. Зустріч автора і читача (у тому числі дослідника) в художньому світі літературного твору стає незамінною формою прилучення до цього макрокосмосу. Надто ж якщо така зустріч відбувається в інформаційному середовищі інтерактивного спілкування, яким і є кіберпростір.

Власні спостереження над твором, його аналітичний розгляд мають доповнюватися роздумами, висновками, узагальненнями інших літературознавців. Кожна цитата з їхніх праць має бути точно задокументована. Необхідно також зважати на ті авторські свідчення, які певною мірою стосуються аналізованого твору: вони допоможуть заглибитися в «секрети» творчої лабораторії автора, конкретніше висвітлити ідейно-художню концепцію письменника, покладену в основу твору, реалізацію ним художнього задуму.

Тому комп'ютер, передусім Інтернет, значною мірою полегшує завдання аналізу писемних творів із різних точок зору. У новітньому українському кіберпросторі, завдяки діяльності фахівців із ІТ-технологій, оприлюднено як самі художні твори, у тому числі малознані нинішньому читачеві, так і оцифровані копії класичних літературно-критичних праць (О. Потебні, І. Франка, Лесі Українки, О. Білецького та інших авторів), архівні дані.

Подальші студії в галузі зв'язку творчої праці та інформаційних технологій уможливають не лише поширення авторських літературних творів серед великої Інтернет-спільноти цінителів красного письменства, а й вивчення жанрової реалізації сучасного літературознавства у кіберпросторі – як у вигляді наукових праць різного рівня (статті, тези доповідей, есе), так і у блогах та форумах, на яких, зокрема, вестиметься інтенсивний обмін науковими і літературними ідеями.

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] ДІАЛОГИ ПРО ВИХОВАННЯ (1986). Київ: Рад. школа.
- [2] ЙОГАНСЕН, М. (2009). ЕЛЕМЕНТАРНІ ЗАКОНИ ВЕРСИФІКАЦІЇ (ВІРШУВАННЯ). *Зібрання творів* / упоряд. Р. Мельників. Київ: Смолоскип, 509–524.
- [3] ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ: У 2-Х Т. (2007). Т. 2: Маадай-Кара – Я-Форма / за ред. Ю.І. Коваліва. Київ: ВЦ «Академія».
- [4] НАЄНКО, М.К. (2003). ІНТИМ ПИСЬМЕННИЦЬКОЇ ПРАЦІ : З ЛЕКЦІЙ ПРО СПЕЦИФІКУ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ. Київ: Педагогічна преса.
- [5] НАУМЕНКО, Н. В. (2023). СПІВПРАЦЯ НАУКОВЦЯ ТА КОМП'ЮТЕРА ЯК ДЖЕРЕЛО НОВИХ ПОЕТИЧНИХ ОБРАЗІВ. *Proceedings of the 5th International Scientific Conference «Scientific Results»* (December 28-29, 2023). Rome, Italy, 160–167.
- [6] НІКОЛЕНКО, В.В. (2007). ПИСЬМЕННИК ПОПИСУЄ... : ЕСЕЇЗОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ НЕПОВТОРНОСТІ. Дніпропетровськ: Ліра Ltd.
- [7] ПАРАНДОВСЬКИЙ, Я. (1991). АЛХІМІЯ СЛОВА / пер. з пол. Ю. Попсуєнка. Київ: Дніпро.
- [8] ПИСЬМЕННИЦТВО (2010). ПИСЬМЕННИЦТВО – ВАЖКИЙ ХРЕСТ ЧИ ЛАВРОВИЙ ВІНЕЦЬ? : АНКЕТА / упоряд. В. Бондар. Київ: Ярославів Вал.
- [9] РОДИГІН, К., РОДИГІН, М. (2017). МОДУСИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО БУТТЯ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОЇ АЛХІМІЇ. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*, (44), 268–279.
- [10] СЕМЕНЮК, Г.Ф., ГУЛЯК, А.Б., НАУМЕНКО, Н.В. (2015) ЛІТЕРАТУРНА МАЙСТЕРНІСТЬ ПИСЬМЕННИКА: ПІДРУЧНИК. Київ: Видавництво «Сталь».
- [11] СИСТЕМА (2002). СИСТЕМА ЖАНРІВ У ЛІТЕРАТУРІ БЛИЗЬКОГО ТА СЕРЕДНЬОГО СХОДУ / упоряд. Л.В. Грицик. Київ: Вид-во тов. «Знання».
- [12] УКРАЇНКА, ЛЕСЯ (1902). ЛИСТ ДО М.І. ПАВЛИКА ВІД 15.02.1902 Р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1902/19020215.html> (дата звернення 08.09.2024)
- [13] ФІСЕНКО, Т.В. (2006). ТЕОРІЯ МЕРЕЖЕВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК НОВИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС. *Питання літературознавства*, 71, 268–279.
- [14] ФРАНКО, І.Я. (1980). ІЗ СЕКРЕТІВ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ. *Зібрання творів: у 50-ти т. Т. 31: Літературно-критичні праці*. Київ: Наукова думка, 45–119.
- [15] ФРАНКО І.Я. (1980). КРАСА І СЕКРЕТИ ТВОРЧОСТІ: СТАТТІ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ЛИСТИ / упоряд., приміт. Р.Т. Гром'яка, Ф.Д. Пустової. Київ: Мистецтво.
- [16] DONINGTON, R. (1981). THE RISE OF OPERA. New York: Scribners' Sons.
- [17] OSMUK, B.D., SKRIL, I.V. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CREATIVITY: THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE GENERATION OF MUSIC, ART AND LITERATURE. *Наука і техніка сьогодні*, 9(23), 500–510.